

ORIGINALET

FOLKRÖRELSEARKIVET FÖR UPPSALA LÄN

NUMMER 1 • 2014

INNEHÅLL

Arkivchefens CV

Kim Söderström - chef
och fältarbetare under
33 år

Sixtus Janson och
Borggårdskrisen

Fred och orostider

FOLKRÖRELSEARKIVET
FÖR UPPSALA LÄN

Från omslaget till bondetågets officiella program den 6 februari 1914.

Arkivchefens CV

Så nu har jag varit arkivchef på halvtid sedan 1 mars 2014 och på heltid sedan 1 juni. Jag ägnar fortfarande tid åt att upptäcka nya pärmor och policydokument. Jag saknar min företrädare Kim Söderströms kunskaper om verksamheten, som han förvärvat under 33 år på arkivet. Framför allt finns inga genvägar till kunskap om Upplands folkrörelser, det är bara att nöta in under ett antal år framåt.

Jag är istället en externrekryterad chef med bakgrund i den akademiska utbildnings- och forskarvärlden, med inslag av erfarenheter från den kommunala arkivsektorn och i det uppländska kulturarvets tjänst på Upplandsmuseet.

Som forskare har jag varit mest inne på 1600- och 1700-talets historia. Jag har forskat om rättsgemenskapen och sociala nätverk i Torstuna härad under 1600-talet och om postväsendet i Sverige och Östersjöområdet. På Upplandsmuseet deltog jag i ett större forskningsprojekt om Uppsala domkyrkas historia och undersökte hur domkyrkan styrdes.

På universitet och högskolor har jag undervisat om många olika teman och epoker i historia i Östersund, Härnösand, Gävle, Uppsala, Stockholm och sedan 2006 vid Södertörns högskola i Huddinge. Några favoritämnen var svensk stormaktstid eftersom det låg nära min forskning, globaliseringens historia, miljöhistoria, släkt- och hembygdsvetenskap, samt

historiebruk och kulturarv. Vid Södertörns högskola började jag våren 2009 bygga upp utbildning i arkivvetenskap. Under mina senaste år på högskolan fick därför historia träda tillbaka för arkivvetenskap. Det är ett ämne som på senare år har fått allt större inslag av informations- och kommunikationsteknik och för en historiker som jag har det varit den största utmaningen.

Mitt första möte med arkiv var våren 1985 när jag skrev min B-uppsats om ryttare i Fellingsbro socken kring sekelskiftet 1800. Fascinationen över att möta spåren av det förflutna i den tidens texter och själv tolka dem, till skillnad från att läsa om andras tolkningar i historieböcker, har aldrig släppts. Min tid som historiker sedan 1980-talet har varit en tid då i synnerhet humanister omprövat och tvivlat på våra möjligheter att kunna återskapa en sann bild av det förflutna. En del har även ifrågasatt det angelägna i att ens försöka. Jag har ändå velat hålla fast vid mitt första intryck av att de direkta spåren i arkiven gör en skillnad och att denna skillnad mellan vad vi tror oss minnas och vad vi kan veta från historiska handlingar är av avgörande betydelse. Här finns Folkrörelsearkivets stora uppdrag. Vi ska bevara dokumentationen på ett betryggande sätt, så att vår uppfattning av det förflutna grundas på historia och inte på myter.

Av Örjan Simonson

Nya arkivchefen poserar i entrén. Foto: Jonas Sandström.

Kim Söderström – chef och fältarbetare under 33 år

Kim Söderström arbetade på Folkrörelsearkivet under 33 år, varav 20 som arkivchef. Under 2014 gick han i pension och vid föreningens årsmöte i mars mottog han arkivets särskilda förtjänstdiplom.

Vid Folkrörelsearkivets årsmöte den 17 mars 2014 avgick och avtackades Kim Söderström som arkivchef. Hans anställningstid är nästan lika lång som arkivets livstid. Arkivet startades nämligen 1978 då en interimsstyrelse valdes och senare samma år inbjöds länets föreningar att bli medlemmar. Under 1979 anställdes den första chefen och under 1980 den andra. Den 1 september 1981 anställdes Kim Söderström som arkivarie. Han blev den tredje arkivchefen den 17 maj 1994. Således imponerande 33 år som arkivarie varav 20 år som chef.

Kim intervjuar Valter Säfsström, ordförande för Övergrans arbetarekommun i Bålsta 1983.

Kim var med i pionjär- och uppbyggnadsskedet. Hans uppdrag blev att inventera länets föreningsliv, det levande och det som hade funnits. Det fanns lokala arkiv med tonvikt på arbetarrörelsens organisationer i Uppsala, Enköping, Österbybruk och Skutskär men för övrigt var folkrörelser och övriga föreningars arkiv hemlösa och okända utanför den egna föreningen.

Kims 1980-tal bestod av fältarbete där det gällde att skaffa lokala kontakter som i sin tur kunde leda

vidare till andra personer som var spindlar i näten inom de olika folkrörelsegrenarna. Resultatet blev kommunvisa inventeringsrapporter med början i Håbo, färdig 1983, och Enköping, färdig 1986. Därefter har även Östhammar (1989), Älvkarleby (1991) och Tierp (1994) inventerats. Uppsala kommun har inventerats senare av andra medarbetare i arkivet. Under sina sista år har Kim inventerat länets nya kommun Heby.

Inventeringsarbete på 1980-talet innebar övernattnings i fält har Kim berättat, trots vårt till ytan relativt begränsade län. Bidragande orsaker var troligen arkivariens höga ambitioner att träffa föreningsfolk även kvällstid och att han som ungkarl kunde prioritera jobbet. Det gedigna fältarbetet resulterade i en mängd upptäckta levande och insomnade föreningar, arkivleveranser, förteckningsarbete och inte minst ett personnätverk som Kim och arkivet haft stor nytta av under alla hans 33 år i tjänst. Många föreningsaktiva i länet har satt likhetstecken mellan Kim och Folkrörelsearkivet.

Att bli arkivchef fanns inte i Kims karriärplanering. Han blev det ändå under en krissituation då styrelsen ställde frågan och han kände medarbetarnas stöd. Från att vara en oplanerad och lite motvillig chef växte Kim in i även den rollen på ett bra sätt. Han har nog ändå alltid tyckt att basarbetet och kontakterna med föreningsfolket varit bra mycket roligare än administration, ekonomi, kommunkontakter och styrelsemöten. Kim Söderströms stora betydelse för länets folkrörelser och synnerligast för dess folkrörelsearkiv kan knappast överskattas. Han blev en mycket värdig mottagare av arkivets särskilda förtjänstdiplom.

Av Mats O Karlsson

Sixtus Janson och Borggårdskrisen

I år är det 100 år sedan bondetåget och Borggårdskrisen ägde rum. Kung Gustaf V uppvaktades av 30 000 tillresta bönder och svarade med ett tal som fällde en folkvald regering. Lite överraskande är, att Sixtus Janson deltog i denna antidemokratiska manifestation. Han förde bondetågets budkavle, som kommit från Norrbotten, den sista sträckan fram till kungen. Men vad gjorde han egentligen under uppehållet i Sigtuna?

Bönder från alla Sveriges hörn samlades runt kungen för att visa honom sitt stöd i försvarsfrågan och att de var villiga att öka sina bördor i fosterlandets intresse. I Borggårdstalet hävdade Gustaf V den personliga kungamakten och menade att det var den militära expertisen i ”min armé” och ”min flotta” som skulle bestämma försvarets utformning, inte de folkvalda i riksdagen. När han sedan inte backade från sin ståndpunkt, avgick Karl Staaff och hans liberala regering och ersattes av en ämbetsmannaministär.

Försvarsivrarna hade lyckats bryta loss försvarsfrågan från den partipolitiska debatten, detta var en medveten taktik. Man vädjade till patriotismen hos medborgarna och trummade in att försvarsfrågan stod över alla andra frågor. Det skulle då bli legitimt att sätta demokratin på undantag. Sveriges väl skulle gå före den opålitliga folkviljans skiftande yttringar. Här kom kungen in i bilden. Han skulle vara nationens samlande kraft, en landsfader som rakryggad ledde Sverige i en orolig tid.

Stora delar av officerskåren och de som stod längst till höger, däribland Sven Hedin, såg mer än gärna att demokratin avskaffades och kungamakten stärktes. Tyskland var en förebild med Kejsare Wilhelm II, vilken var kusin med Gustaf V:s gemål Drottning

Victoria. Det var alltså frågan om en statskupp, om än i lindrig form. För så snart kungen hållit Borggårdstalet var försvarsfrågan utagerad och det enda som stod på spel var demokratins vara eller icke vara. Flera av de bönder som deltog kände sig senare lurade.

Bondetåget försökte ge sken av folkligt stöd till kungen, men demokratins tillskyndare var betydligt fler och de var inte stillatigande. På kort tid lyckades socialdemokraterna i Stockholm mobilisera 50 000 personer till ett ”arbetartåg” den 8 februari, emot kungens Borggårdstal och till stöd för regeringen Staaff. Huvudparollen var att ”folkets vilja ska ensamt bestämma”. Över hela landet hölls protestmöten, även bönder protesterade mot bondetåget och kungens tal. Liknande möten till stöd för kungen hölls också lite överallt.

Det svenska folket var skolade i de framväxande folkrörelserna. Även om Sverige inte var fullt demokratiserat ännu, var folket det. Den allmänna rösträtten för män hade just införts och det var inget man ville ge upp. Till och med högerledaren Arvid Lindman tyckte att kungen hade gått för långt. Visst ville han bli av med den liberala regeringen, men det skulle ske på parlamentarisk väg.

Ovan: Sixtus Janson i uniform under beredskapen 1915. Foto: A. Larsson.

Till höger: Sixtus och Viran i Vårdsätra omkring 1910.

Borggårdstalet hade kunnat innebära slutet för monarkin i Sverige, så starkt var motståndet. Men Gustaf V hade tur. Då första världskriget bröt ut på sommaren behövdes försvarssatsningarna och den parlamentariska krisen hamnade i skymundan. Den enda konsekvensen blev att demokratiseringsprocessen i Sverige fördröjdes några år.

Men hur kom då Sixtus Janson in i bilden? Jo, han ansvarade för budkavlens färd från Gävle till Stockholms slott och förde den personligen sista sträckan från Sigtuna till kungen. Sixtus var patriot men knappast antidemokrat och deltagare i konspirationen. Att han blev tillfrågad var dock inte så konstigt. Initiativet till bondetåget kom från Uppland och han var ju en känd Uppsalaprofil och ordförande i Upplands Idrottsförbund, han hade en erkänd organisationsförmåga och var dessutom bekant med kungafamiljen. Prinsarna hade ju studerat i Uppsala och då

ägnat sig åt idrott (Sixtus var ordförande i stadens största idrottsförening, IF Thor).

Det är mycket som talar för att Sixtus Janson var kluven till bondetågets idé. Han var en utpräglad föreningsmänniska och torde därför ha varit en varm anhängare av demokratin. Det är också svårt att tro att han politiskt skulle ha befunnit sig långt ut på högerkanten. Han fästmö Viran var dotter till arbetarklasshjälten Erik Freding, den förste socialdemokraten i Uppsala stadsfullmäktige, och för den som var det minsta politiskt insatt, var betydelsen av bondetåget uppenbar redan innan manifestationen hade ägt rum.

Protesterna från liberalt och socialdemokratiskt håll var högljudda så snart det blev känt att ett bondetåg planerades. Diskussionens vågor bör alltså ha varit höga i det Fredingska hemmet. Sixtus och Viran gifte sig dock 1918 efter att ha varit ett par i tio år.

Den store organisatören av bondetåget var

grosshandlaren Jard Emil Frykberg i Uppsala. Han var också en central figur i kotteriet kring Gustaf V. Innan manifestationen besökte han slottet flera gånger och diskuterade innehållet i Borggårdstalet. Även om det var Sven Hedin som skrev talet fick Frykberg med en formulering av särskild udd: kungen skulle säga till bönderna att ”jag lovar att inte svika er”. Nå, Frykberg och Sixtus kände varandra väl. De var båda honoratiores i Uppsala och hade gemensamma vänner. De satt också båda i styrelsen för Uppsala Handelsförening. Ändå var det inte Frykberg som fick med Sixtus på det hela.

I en detaljerad redogörelse för bondetågets budkavle som finns bevarad i Folkrörelsearkivet kan man läsa följande: ”Det var genom dåvarande överstelöjtnanten Hugo Nordenfelts kraftiga och om stort intresse

vittnande hjälp som uppgörelse träffades med Fabri-
kör Sixtus Janson att ordna sista sträckan”. Det verkar
alltså som att Sixtus blev övertalad att ställa upp.
Kanske fick han rent av rejält betalt för att göra det?
Det är nämligen lite oklart hur Sixtus skapade sin
förmögenhet. Det har sagts att han hade goda kon-
takter på landsbygden och att lyckade spekulationer
i livsmedel kunde vara svaret, men det är svårt att
veta. På våren 1914 söker han hur som helst bygglov
för sin nya fabrik vid Svintorget.

Sixtus lyckades också missa spektaklet på Borggården,
förmodligen högst medvetet. Tanken var att han
skulle komma medan manifestationen där pågick.
Men han anlände istället när böndernas defiler-
ing för kungaparet i Vita Havet hade börjat. En timme
försenad överlämnade han budkavlen. Det är svårt
att föreställa sig att en person med så hög integritet
som Sixtus Janson skulle slarva med tiden.

Enligt traditionen ska en budkavle föras nonstop,
dag som natt, med endast kortare uppehåll vid väx-
lingsstationerna. I äldre tid kunde man bli avrättad
om man hindrade budkavlens framfart. Och denna
hade färdats i flera dygn med som mest några minu-
ters uppehåll. Men Sixtus lät den göra halt i Sigtuna i
2 timmar och 20 minuter. ”För att invänta dagningen”,
säger han själv i redogörelsen. Det är bara det, att
man inte gör så med budkavlar!

Misstanken att han hade något fuffens för sig mins-
kar inte av hans utsaga, apropå överlämnandet av
budkavlen till kungen: Gustaf V kunde inte öppna
den, men det var så tursamt att Sixtus kunde visa ho-
nom eftersom han hade öppnat den i Sigtuna ”för att
skilja adressen till regeringen från den till kungen”.
Sixtus hade alltså fipplat med lapparna i budkavlen
under timmarna i Sigtuna. Kanske hade han trixat
med innehållet i adresserna också? Det är inte otänk-
bart.

I redogörelsen återges två adresser som utgick från
Gammelstad i Norrbotten, en till kungen och en till
regeringen. I Umeå tillkom två adresser från Väster-
botten, men bara den till kungen återges. Intressant
är, att ingen av de mer kända skrifterna om bonde-
tåget återger någon adress till regeringen. Däremot
nämns ofta bondetågets delegations tal till reger-
ingen liksom Karl Staaffs svar till dem. Där framgår
det tydligt vilken skiljelinje som gällde: bönderna
ville att sakkunskapen skulle bestämma försvarets
utformning medan Staaff å det starkaste hävdade

rätten för folkviljans representanter att ha ett ord
med i laget.

Sixtus Janson kom till Kanslihuset cirka en timme ef-
ter att bondetågets delegation varit där och fick enligt
egen utsaga ett hjärtligt mottagande, trots att reger-
ingen satt i konselj. Det som är anmärkningsvärt är,
att Norrbottens bönder tycks ha varit så kluvna, ja
rent av vankelmodiga, eftersom adresserna till kung
och regering är identiska utom på den mest avgö-
rande punkten. De skriver
till kungen att de är ”vil-
liga att bära de bördor för
fosterlandet, som äro nöd-
vändiga”, och till regeringen
att de är ”villiga att bära de
bördor för försvaret, som
sakkunskapen i förening
med ansvaret säga vara nöd-
vändiga”. Det är en skillnad
som heter duga, ”ansvaret”
är nämligen en omskrivning
för regeringen (d v s kung-
ens ansvariga rådgivare).
Norrbottens bönder höll
alltså på både kungen och
regeringen. Det var de nog
ensamma om och det verkar
snarare som ett typiskt
påkitt av den vidsynte och
listige Sixtus Janson.

I en officiell minnesskrift
om bondetåget utgiven 1914
står att adressen till kungen
från Norrbotten var skriven
på pergament. Om detta står
ingenting i redogörelsen,
bara att de ”renskrevs” efter

Prins Gustaf (VI) Adolf, 19 år,
i backhoppningstävling 1901
på Tunåsen. Foto: Sixtus Janson.

att ha antagits av bönderna, före budkavlens avfärd
från Gammelstad. Vi ska komma ihåg att Sixtus var
en skicklig boktryckare med konstnärliga talanger,
om han hade velat skulle han nog lätt ha kunnat
tillverka en ”egen” adress till regeringen. Han tog sig
ju faktiskt tid där i Sigtuna, varför man kan speku-
lera om det. Man bör ha i åtanke att redogörelsen för
budkavlens färd sammanställdes nästan tre år efteråt,
i december 1916. Den är tillägnad ”alla dem som med
fosterländskt nit och intresse (budkavlen) bidrogo att

föra fram till målet”. Det var regementschefen för in-
genjörstrupperna i Boden, Olof Kullberg, som skrev
den ytterst detaljerade berättelsen. Det var också
han som organiserade budkavlen från början. 1916
hade han dock tagit avsked från armén och arbetade
som rådgivare till riksdagens militieombudsman,
ett organ för kontroll av militären som från början
initierats av Karl Staaff.

Skriften går i skrivande stund inte att hitta via vare
sig Kungliga bibliotekets katalog på nätet (libris) eller
antikvariat.net och det är oklart i hur många exem-
plar den finns. Det som förvaras i Folkrorelsearkivet
är en dedikerad gåva från Sixtus till hans fästmö
Viran. När redogörelsen skrevs var det helt uppen-
bart att Gustaf V:s agerande varit en skandal, så det
finns åtminstone skäl att tro att den blev tillrättalagd
i efterhand.

Av Jonas Sandström

Sixtus Janson i
terränglöpning
omkring 1905.

Fred och orostider

År 2014 minns vi årsdagar efter händelser av oro, fred och krig. Det är 200 år sedan Sveriges sista krig, 100 år sedan första världskriget, 75 år efter andra världskriget, 25 år efter kalla kriget och 20 år efter Sydafrikas regnbågsnation och Rwandas folkmord. Orostid är Arkivens dags tema (8 november) och fredsåret 2014 firas av Uppsala kommun. Folkrörelsearkivet arrangerar under hösten ett antal föredrag på dessa teman i programmet Arkiven i Sandbacken och Arkivens dag 2014.

Uppland är en fridsam del av världen som sällan hotas av omvärldens larm. Det betyder inte att vi är isolerade från omvärlden. Under decennier har åtskilliga flyttat hit från oroligare delar av världen. De har följt utvecklingen i sina gamla hemländer – ibland under spänd oro över anhöriga som är kvar. En del har också kunnat ingripa i politiken, som Uppsalabon Abdulbaset Sieda som år 2012 utsågs till ledare för Syriska nationella rådet i opposition mot Assad. Så vävs Uppland in i världshändelserna.

Folkrörelsearkivet har en del föreningsarkiv för invandrade nationaliteter, till exempel estniska föreningar grundade 1945 och Eritreanska riksförbundet grundat 1982. Årtalen skvallrar om tidpunkten för esternas och eritreanernas exil. Men vårt bestånd av invandrarföreningars arkiv skulle kunna vara betydligt större. Under 2015–2017 kommer enligt landstingets kulturplan, insamling av arkiv och samtidsdokumentation som belyser invandrarföreningarnas verksamhet att prioriteras. Vi tar sats under hösten med en serie föredrag som påminner om hur världspolitik, fred och krig, också påverkat oss som bor här och vilka vi är som bor här.

Höstens föreläsningar

Tisdag 9.9, kl 18, prof. em. Torkel Jansson, *Fred och föreningar i Norden: Konventionen i Moss 200 år*.

Tisdag 7.10, kl 18, Magnus Walan, Diakonia, *Nelson Mandela och vägen till frihet*.

Onsdag 15.10, kl 18, fil. dr Proscovia Svärd, *Minnen av brott: Liberias och Sierra Leones sanningskommissioner*.

Måndag 27.10 kl 19, Nils Fabiansson, *Historien om västfronten*.

Lördag 8.11 (Arkivens dag) prof. em. Klaus Misgeld, *Sverige och Polen i kalla krigets slutskede*.

Tisdag 9.12 kl 18, Rouzbeh Parsi och Mohammad Fazlhashemi, *Från islamisk revolution till arabisk vår*.

200 år av fred och föreningar

Efter undertecknande av konventionen i Moss som avslutade krigshandlingarna mellan Sverige och Norge 14 augusti 1814, har Sverige inte varit invecklat i ett regelrätt krig på 200 år. Det svenska deltagandet i Afghanistan 2001–2014 är omtvistat om det är ett undantag. Fram till 1814 var Sverige inblandat i en rad av europeiska krig och inte sällan med Danmark-Norge. En orsak till freden var att svenska regenter och regeringar efter kronprins Carl Johan politik 1812–1814 hellre undvek krig än sökte sig till dem. Sveriges grannar Ryssland och Danmark sökte inte heller krig med Sverige. Vid unionsupplösningen 1905 var det nära, men den norsk-svenska skilsmässan löstes politiskt och inte militärt. Den inre fredliga utvecklingen i de skandinaviska samhällena var viktig. Påfrestningar och spänningar har funnits här som i andra samhällen, men våldsutbrotten har varit få och begränsade.

Professor emeritus Torkel Janssons föredrag *Fred och föreningar i Norden: konventionen i Moss 200 år* 9 september, handlar om den inre utvecklingen. I de nordiska samhällen efter Napoleonkrigen frodades först associationsväsendet och senare folkrörelsernas föreningar. Janssons föreläsning kastar ljus över folkrörelsernas framväxt och samhällsbetydelse och inte minst för det fredliga tillvägagångssättet att hantera samhällsproblem. Historiker har menat att den politiska kulturen i de nordiska länderna har varit anmärkningsvärt fredlig och inriktad på förhandlingar. De har ibland dragit linjerna tillbaka till 1500-talet.

Jansson har istället lyft fram tiden från enhetsstatens upplösning efter 1814 till det liberala genombrottet vid 1800-talets mitt. Det var en avgörande period för både det frivilliga föreningslivet och den offentliga sammanslutningen i kommuner.

Första världskriget 100 år, kalla kriget 25 år:

Orostit på arkivens dag

Varken i Sverige eller internationellt är det tvåhundraårsminnet av fred som uppmärksammas mest, utan ett dystrare hundraårsminne. Den serbiske nationalisten Gavrilo Princip sköt hertig Franz Ferdinand och hertiginnan Sophie i Sarajevo den 28 juni och i slutet av juli drogs kedjereaktionen av ultimatum, krigsförklaringar och mobiliseringsplaner igång det första världskriget. Mer än något annat krig har första världskriget framstått som det katastrofala och meningslösa kriget, som misstagens krig; både i hur det utbröt och hur det skulle komma att föras. Så skildras första världskriget i Jan Olof Olssons (Jolo) böcker *1914* och *Den okände soldaten* som utgavs inför femtioårsminnet 1964. Nils Fabiansson, redaktionssekreterare på Historisk tidskrift och författare till *Historien om västfronten*, påpekar att denna uppfattning om kriget i mycket befästes just vid femtioårsminnet. Det var under intryck av kalla kriget och oron för hur obehärskade militära beslut skulle kunna utlösa en apokalyps som ingen önskade.

Baltiska båtflyktingar anländer under sensommaren eller hösten 1944, någonstans i Roslagen. Bland de ca 30 000 baltiska flyktingarna undan den sovjetiska framryckningen 1944 fanns även de 167 som i januari 1946 utlämnades till Sovjetunionen för att de deltagit som soldater på tysk sida. Foto: Tidningens Aftontidningen, Uppsalaavd.

Orostit är årets tema för arkivens dag 8 november. Arkiven i Uppsala börjar redan den 27 oktober med att inviga en utställning i stadsbibliotekets lokaler. Vid invigningen presenterar också Nils Fabiansson sin bok. Bokens upplägg är geografisk och följer krigsskådeplatser från Flanderns slätter i nordöst till Alsaces bergskedja Vogeserna i sydost. Han närmar sig platserna som en arkeolog med säker blick för krigens efterlämnade spår.

På arkivens dag den 8 november är det så när som på en dag 25 år sedan Berlinmuren öppnades. Den 9 november 1989 brukar markera kalla krigets slut, även om utvecklingen gick gradvis mot avspänning och politiska reformer under flera år. Warszawapakten upplöstes först 1991 men hade då spelat ut sin roll. Under 1989 avvecklades enpartistaterna i Östeuropa med sovjetiskt medgivande.

Professor Klaus Misgeld (Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek) berättar om kalla krigets sista år och förhållandet mellan Polen och Sverige. Den oberoende

fackföreningsrörelsen Solidaritet bildades i Gdansk 1980. Den var på väg att förändra det polska politiska systemet i grunden innan general Jaruzelskis militärkupp i december 1981 tvingade den till underjordisk kamp. Efter år av repression tvingades regimen att återuppta dialogen och i juni 1989 blev Polen den första öststaten som höll fria val.

Afrika under 1990-talet: folkmord och försoning

Under oktober uppmärksammas 1990-talets Afrika. Apartheid i Sydafrika närmade sig sitt slut efter en lång politisk kamp och ett ökande internationellt tryck. Regimen förhandlade i hemlighet med den fängslade Nelson Mandela 1988 och frigav honom i februari 1990. Fyra år senare valdes Mandela till president, men vägen dit var dramatisk och riskfylld. Magnus Walan, under 1980- och 1990-talet aktiv i svenska Isolera Sydafrika-kommittén (ISAK), besöker arkivet den 7 oktober och berättar om Apartheidregimens fall.

Medan södra Afrika såg slutet på en uppsplitande period av inbördeskrig och front mot rasåtskillnad, stod stora delar av övriga Afrika inför en svår tid. Centralafrika drogs ned i en våldsspiral efter folkmordet i Rwanda 1994 och ”Afrikas världskrig” som framför allt härjade Demokratiska republiken Kongo 1997–2002. På Afrikas horn föll Somalia samman och den från början fredliga samvaron mellan Etiopien och det 1994 självständiga Eritrea slutade i ett blodigt krig 1998–2000. I Västafrika utbröt ett brutalt inbördeskrig ut i Liberia 1989, som senare också Sierra Leone drogs med i.

I spåren av de många konflikterna och övergreppen skapades försonings- och sanningskommissioner i flera afrikanska länder, med Sydafrika som förebild. Resultaten har varit blandade. Proscovia Svärd, doktor i arkivvetenskap och tidigare arkivarie vid Nordiska Afrikainstitutet, föreläser 15 oktober om sina erfarenheter av kommissionernas arbete i Liberia och Sierra Leone och om betydelsen av arkiv som dokumenterat vad som faktiskt hände. Att den dokumentationen ofta brister är en stor svårighet i kommissionernas arbete.

Från islamism till arabisk vår

Vi avslutar hösten på temat Från islamsk revolution till arabisk vår 9 december, i ett samtal mellan professor Mohammad Fazlhashemi, Uppsala universitet och fil. dr. Rouzbeh Parsi, Lunds universitet. År 1979 fick den politiska islamismen på allvar fäste i

världspolitiken. Shahan av Iran tvingades gå i landsflykt och Ayatholla Ruholla Khomeini utropade den shi’itiska islamiska republiken Iran 1 april. På julaftonen gick Sovjetunionen in i Afghanistan och körde fast i ett krig som mobiliserade frivilliga jihadisterna från hela mellanöstern – däribland Usama bin Ladin. Efter attacken mot tvillingtornen i New York 11 september 2001 har världspolitiken levt under intryck av ”kriget mot terrorismen”, en konflikt mellan västvärldens politiska och kulturella inflytande och islamistiska rörelser, med Irak och Afghanistan som främsta krigsskådeplatser.

I Mellanöstern och Nordafrika har islamismen haft stor verkan, både i islamska stater som Iran och

Afghanistan under talibanerna och i mobiliseringen av politisk opposition mot auktoritära sekulära regimer, som i Algeriet och Egypten. Med den arabiska våren 2010–2011 kom istället rörelser som kämpade för demokratiska reformer och modernisering utan att avvisa islam. Tre år senare har euforin dämpats. I Iran, där protesterna mot presidentvalet 2009 var en förelöpare, besegrades fyra år senare verkligen Ahmadinejad av den moderate Hassan Rouhani 2013. I Egypten återtog militären makten och i Syriens blodiga inbördeskrig har 2010 års idéer försvagats. Det regerande Baathpartiet krigar mot islamistiska rörelser, bland annat IS (islamiska

staten) som under sommaren 2014 snabbt expanderade i norra Irak, samtidigt som Gaza föröddes i ännu en militär uppgörelse mellan Israel och Hamas. Var den arabiska våren en parentes eller början på någonting nytt?

Av Örjan Simonson

Adoptionskommittén vid polska ambassadens grind vid uppvaktningen i februari 1983. Ur Livsmedelsarbetarförbundets avd 007 arkiv.

Under hösten 1982 utnämnde Livsmedelsarbetarförbundets avdelning 7 Ove Bengtsson, Anders Egeroth och Lennart Göransson till en adoptionsgrupp till stöd för politiska fångar och deras familjer i militärdiktaturens Polen. En av fångarna som adoptionsgruppen engagerade sig för var Solidaritetsmedlemmen Michał Kubiak från Gostynin i provinsen Masovien. Den 18 februari 1983 ppvaktade gruppen polska ambassaden, men blev inte insläppt. Den 14 maj samma år hölls en demonstration utanför ambassaden till stöd för Kubiak och andra fängslade medlemmar av Solidaritet. Kort efter demonstrationen frigavs Kubiak och i ett brev från den 6 juni får adoptionsgruppen beskedet av Michals mor: ”Äntligen, äntligen är han hemma, det gör oss så lyckliga, vi slipper de svåra resorna till [fängelset i] Hrubieszów”.

Öppettider

måndag 13-16

tisdag 10-12, 13-18

onsdag 10-12, 13-16

torsdag 10-12, 13-16

fredag 9-12

Landstinget i Uppsala län

